

Psykologi og samfunn

Kan små barn være aggressive?

Ane Nærde
dr.psychol., psykolog

Terje Ogden
Atferdssenteret, Unirand, Universitetet i Oslo
terje.ogden@atferdssenteret.no

Henrik Daae Zachrisson
Atferdssenteret, Unirand, Universitetet i Oslo

Harald Janson
ph.d., psykolog, forsker ved Nasjonalt utviklingscenter for barn og unge

De fleste barn viser fysisk aggressiv atferd i sine første leveår. Men med økende alder slutter de fleste med denne atferden. Longitudinelle utviklingsstudier viser samtidig at en liten gruppe barn fortsetter å være fysisk aggressive oppover i ungdomsalderen. Tidlig intervensjon overfor disse barna alt i førskolealderen kan hindre en vedvarende negativ utvikling.

ET LITE MINDRETALL: Med økende alder lærer de aller fleste barn seg alternativer til bruk av fysisk aggresjon. Men et lite mindretall fortsetter å vise aggressiv atferd både mye og ofte. Det er vesentlig at vi på et tidlig tidspunkt klarer å identifisere de barna som står i fare for å utvikle vedvarende høye nivåer av aggresjon, skriver artikkelforfatterne.

Illustrasjon: Oda Valle

Verden har visstnok blitt langt fredeligere enn den var i gamle dager. Psykologen Steven Pinker hevder i boken «The better angels of our nature. Why violence has declined» at vi sannsynligvis lever i den fredeligste epoken i menneskets historie. Voldsnedgangen tilskriver han endringer i vårt kulturelle og materielle miljø. De ledende utviklingspsykologene Richard Tremblay og Daniel Nagin skriver tilsvarende at «Concerted efforts to suppress physical aggression in human interactions is one of the major historical social transformations observed in countries of the Western world in the later part of the 20th century» (Tremblay & Nagin, 2005, s. 84). Så kanskje er stadig flere mennesker rundt om i verden i dag mindre voldelige og aggressive enn før. Likevel, aggresjon finnes, så det er betimelig å spørre hvor aggresjonen kommer fra, og hvor tidlig den starter i barns liv. Svaret kan være historisk eller fylogenetisk, men også ontogenetisk. Vi skal her kort presentere den ontogenetiske forklaringen og sette fysisk aggresjon inn i et utviklingspsykologisk perspektiv.

I stedet for å spørre hvordan barn lærer seg å bli aggressive, bør man heller spørre hvordan barn lærer seg til ikke å være aggressive

Hvorfor studere fysisk aggresjon hos små barn?

Visse former for aggressiv atferd kan ha store negative konsekvenser for den enkelte, både på kort og lang sikt. Dette gjelder særlig fysisk og vedvarende aggresjon som ikke lar seg påvirke av omgivelsenes reaksjoner i nevneverdig grad. Utviklingspsykologisk forskning viser at barns aggressive atferd blant annet har negative følger for sosiale ferdigheter, relasjoner til jevnaldrende, skoleprestasjoner og senere kriminalitet (NICHD Early Child Care Research Network, 2004; Broidy, Nagin, Tremblay, Bates, Brame et al., 2003). Det har derfor vært betydelig teoretisk og empirisk oppmerksomhet knyttet til den tidlige utviklingen av aggressiv atferd.

Hva er aggresjon?

Aggresjon hos små barn springer ut av konflikter med voksne eller andre barn som et uttrykk for sinne, motstand eller protest, som forsvar eller som gjengjeldelse (Hay & Ross, 1982). Det kan være vanskelig å definere aggresjon, blant annet fordi spørsmålet om *intensjon* er særlig utfordrende når man fokuserer på små barn. Enkelte tviler på om det i det hele tatt er mulig å vurdere grad av intensjon (Hartup, 2005). Det kan også være vanskelig å sammenligne resultater på tvers av studier som definerer og operasjonaliserer begrepene på ulike måter. Når det gjelder *fysisk aggresjon* (i motsetning til indirekte eller relasjonell aggresjon), definerer Tremblay og Nagin (2005) dette som bruk av fysisk kraft (force) mot en annen person enten med eller uten en gjenstand (for eksempel å bruke stein eller pinne, eller å sparke, slå, bite og dytte). Aggressiv atferd inngår også i begreper som eksternaliserende atferd, atferdsproblemer og antisosial atferd (Patterson, 1982; Shaw et al., 2000).

Født sånn eller blitt sånn?

Sosial læringsteori (Bandura, 1973) ser aggressiv atferd som lært gjennom forsterkning og imitasjon. Her fremheves det sosiale miljøet både i forhold til oppstart og utvikling av aggressiv atferd, og man har spurt: «Hvordan lærer barn å bli aggressive?». Sosial læringsteori har vært et dominerende perspektiv innenfor feltet, men ble mot slutten av forrige århundre utfordret av Richard Tremblay og hans kolleger (Tremblay et al., 1999). De fant at et stort flertall av foreldre rapporterte at deres

17 måneder gamle barn allerede hadde benyttet en eller annen form for fysisk makt mot søsken, venner eller voksne, tatt ting, dyttet for å få tak i noe, sparket eller slått. At små barn tar ting, dytter for å få tak i noe, sparker eller slår, er også observert i senere studier (se for eksempel Baillargeon et al., 2007; Alink et al., 2006).

Tremblay og Nagin (2005) argumenterer derfor for at fysisk aggresjon blant små barn er en naturlig, adaptiv og delvis medfødt måte å uttrykke sinne på. De sidestiller aggressiv atferd med annen atferd som forekommer naturlig når den fysiologiske strukturen er på plass, slik som det å gråte, spise og gripe. Fra fireårsalderen avtar imidlertid aggresjonsnivået for de aller fleste barn, og forskerne mener derfor at man i stedet for å spørre hvordan barn lærer seg å bli aggressive, heller bør spørre hvordan barn lærer seg til *ikke* å være aggressive. Forskerblikket rettes da mot hvordan barn flest i løpet av den tidlige utviklingen lærer seg å kontrollere aggressiv atferd. Disse teoretiske posisjonene er ikke nødvendigvis uforenelige, der de blant annet ser på ulike stadier av utviklingen. For mens sosial læringsteori har fokusert på barn fra tre-fireårsalderen og oppover, har nyere forskning rettet blikket mot de aller yngste barna.

Den tidlige utviklingen av fysisk aggresjon

Longitudinell forskning viser at fysisk aggresjon er utbredt blant barn flest fra tidlig barnealder, og at omfanget av slik atferd er høyest i småbarnsfasen (NICHD Early Childcare Research Network, 2004; Tremblay et al., 2004; 2005). Selv om enkelte studier alt på 1930-tallet viste det samme, er det først i de senere årene vi har fått mer systematisk kunnskap om tidlig utvikling av fysisk aggresjon. Da ser vi at aggressiv atferd i form av å sparke, slå og bite, forekommer hos barn ned i 12-månedersalderen (Alink et al., 2006). Etter hvert som barn blir mer mobile, øker sannsynligheten for at det oppstår konflikter med andre barn eller voksne fordi barn vil ha eller vil gjøre ting som kan være farlige, eller det oppstår kamp om leker og plass. Denne atferden øker i takt med utviklingen, når en topp i løpet av andre og tredje leveår, for deretter å avta i årene fram mot skolestart (Tremblay et al., 2004; 2005). Hittil upubliserte funn fra en norsk longitudinell studie – *Barns sosiale utvikling* – om utvikling av sosial kompetanse og atferdsvansker blant 1159 barn fra 6 måneders alder gir et tilsvarende utviklingsmønster (Nærde, Ogden, Janson & Zachrisson, 2012). Gjentatte rapporter fra både fedre og mødre viser en økende frekvens av fysisk aggresjon frem til barna er ca. 2 år, med en etterfølgende nedgang.

Utviklingsbaner for fysisk aggresjon

Med økende alder lærer de aller fleste barn seg alternativer til bruk av fysisk aggresjon, blant gjennom annet utvikling av kommunikasjonsferdigheter og ved at de erfarer at prososial atferd gir flere positive følger enn aggressiv atferd. Men et lite mindretall fortsetter å vise aggressiv atferd både mye og ofte (Côté et al., 2006; NICHD Early Child Care Research Network, 2004). Longitudinelle studier forteller at det finnes flere ulike grupper av barn som følger relativt distinkte utviklingsbaner for fysisk aggresjon. Den vanligste utviklingsbanen har vi alt beskrevet: Dette er barn som bruker noe fysisk aggresjon i tidlig barnealder, men som viser en nedgang ved økende alder («moderate desisters»). En mindre gruppe barn viser lite eller tilnærmet ingen fysisk aggresjon, verken i tidlig barnealder eller senere («low desisters»). Mens den minste gruppen på 3–4 prosent både bruker mye fysisk makt i tidlig barnealder, og fortsetter å vise hyppig og intens fysisk aggressivitet oppover i alder («High stable» eller «chronic»). Et forløp preget av kronisk fysisk aggresjon synes i svært liten grad å starte

opp etter de tidligste leveårene. Det betyr at forebyggende tiltak som søker å hindre en vedvarende negativ utvikling, bør settes inn allerede i førskolealderen.

Er gutter mer aggressive enn jenter?

Som oftest finner man små kjønnsforskjeller i aggressiv atferd hos de aller yngste barna, men forskjellene øker med alderen. Alink og medarbeidere (2006) fant for eksempel ingen kjønnsforskjeller i bruk av fysisk aggresjon blant ca. 2200 barn på 12 måneder, mens guttene viste mest fysisk aggressiv atferd både ved 2 og 3 års alder. Betydelige kjønnsforskjeller ble også funnet i en populasjonsbasert studie av barn på 17 måneder (Baillargeon et al., 2007). Det foreligger dermed evidens for kjønnsforskjeller når barn er omkring 2 år. Hay (2007) hevder at kjønnsforskjellene skyldes at en liten andel gutter viser særlig mye fysisk aggressiv atferd. Gutter er da også overrepresentert i utviklingsbanene som kjennetegnes ved et kronisk høyt nivå av slik atferd gjennom hele barnealderen. Men per i dag har vi ingen enkel hypotese som kan gi en fullstendig forklaring på disse utviklingsmessige trendene (se Hay, 2007 for en evaluering av alternative hypoteser).

Risikofaktorer for fysisk aggresjon

Vi har forholdsvis begrenset kunnskap om hvilke risikofaktorer som spesifikt er forbundet med tidlig og vedvarende bruk av mye fysisk aggresjon. Vi vet imidlertid at det i hovedsak synes å være de samme forholdene som predikerer høye nivåer av fysisk aggresjon i småbarnsårene, fysisk aggresjon blant barn i skolealderen, og kriminell atferd i ungdomsårene (Tremblay & Nagin, 2005). Atferdsgenetiske studier finner at omtrent halvparten av samlet variasjon i aggresjon, alvorlige atferdsvansker og kriminalitet kan forklares av variasjon i genetikk (Rhee & Waldman, 2002). Studier har vist at høye og vedvarende nivåer av fysisk aggresjon er vanligere blant barn som har mange søsken, ung mor, en mor som røyket under svangerskapet, er gutter, og som vokser opp i familier med lav inntekt og lavt utdannede foreldre (Tremblay et al., 2004; Côté et al., 2006; NICHD Early Childcare Research Network, 2004; Nagin & Tremblay, 2001). Videre synes mødres irritabilitet og manglende responsivitet å ha betydning for tidlig fysisk aggresjon, mens barns temperament spiller en mer uklar rolle (Hay, 2005). En omfattende forskningslitteratur viser høyere nivåer av aggresjon hos barn i familier preget av negative samspillsmønstre (Reid, Patterson & Snyder, 2002). Samlet sett tyder dette på at forhold knyttet til svangerskap, kjennetegn ved foreldre og barn, og til foreldrepraksis, er av betydning for utvikling av fysisk aggresjon. Forebyggende intervensjoner bør rettes mot barn og familier som ut fra dette kan trenge støtte og hjelp til å fremme en positiv utvikling.

Avslutning

Fysisk aggressiv atferd er et normalt innslag i barns tidlige utvikling, selv om hyppigheten er lav for de fleste. Mye tyder på at barn flest starter å bruke fysisk aggresjon på et tidlig tidspunkt (om enn i varierende grad) som en del av sin normalutvikling, men vi ser også at de aller fleste lærer å kontrollere fysisk aggresjon etter hvert som de blir eldre. Dette er kunnskap som det er viktig å formidle til faggrupper som jobber med barn, for eksempel førskolelærere. Det er også nyttig kunnskap for foreldre som kanskje uroer seg over at deres 2-åring både dytter og slår i samvær med andre. Sett i et forebyggingsperspektiv er det vesentlig at vi på et tidlig tidspunkt klarer å identifisere de barna som står i fare for å utvikle vedvarende høye nivåer av aggresjon. Det gjenstår å finne ut hvor

tidlig fysisk aggressiv atferd dukker opp, og vi trenger å forstå bedre hvorfor noen barn ikke følger den forventede utviklingen hvor den aggressive atferden avtar gjennom de tidlige barneårene. Når vi kan identifisere disse barna tidlig, og bedre forstå hva som former utviklingen deres, kan vi kanskje bidra til at de utvikler mer sosialt kompetente måter å forholde seg til de sosiale omgivelsene på.

FAKTABOKS:

- Fysisk aggresjon er en del av normalutviklingen hos små barn
- Fysisk aggresjon kan observeres hos barn helt ned i 10–12 måneders alder
- Frekvensen av fysisk aggressiv adferd øker frem til ca. to års alder. Deretter reduseres den hos de aller fleste barn
- En liten gruppe barn, anslagsvis 4 prosent, opprettholder et høyt nivå av fysisk aggresjon gjennom barndommen og ungdomsårene

Referanser

- Alink, L. R. A., Mesman, J., van Zeijl, J., Stolk, M., N., Juffer, F., Koot, H., M., Bakermans-Kranenburg, M., J. & van Ijzendoorn, M. H. (2006). The early childhood aggression curve: Development of physical aggression in 10- to 50-month-old children. *Child Development*, 77(4), 954–966.
- Baillargeon, R. H., Normand, C. L., Seguin, J. R., Zoccolillo, M., Japel, C., Perusse, D., WU H-X., Boivin, M., & Tremblay, R. E. (2007). The evolution of problem and social competence behaviors during toddlerhood: A prospective populationbased cohort study. *Infant Mental Health Journal*, 28(1), 12–38.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Broidy, L. M., Nagin, D. S., Tremblay, R. E., Bates, J. E., Brame, B., Dodge, K. A., Fergusson, D. et al. (2003). Developmental trajectories of childhood disruptive behaviors and adolescent delinquency: A six-site, cross-national study. *Developmental Psychology*, 39(2), 222–245.
- Campbell, S. B., Spieker, S., Burchinal, M., Poe, M. D. & The NICHD Early Child Care Research Network (2006). Trajectories of aggression from toddlerhood to age 9 predict academic and social functioning through age 12. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(8), 791–800.
- Côté, S. M., Vaillancourt, T., LeBlanc, J. C., Nagin, D. S., & Tremblay, R. E. (2006). The development of physical aggression from toddlerhood to pre-adolescence: A nation wide longitudinal study of Canadian children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34(1), 71–85.
- Hartup, W. W. (2005). The development of aggression: Where do we stand? I R. Tremblay, W. W. Hartup & J. Archer (red.), *Developmental origins of aggression* (s. 3–22) New York: The Guilford Press.
- Hay, D. (2005). The beginnings of aggression in infancy. I R. Tremblay, W. W. Hartup, & J. Archer (red.), *Developmental origins of aggression* (s. 107–132). New York: The Guilford Press.
- Hay, D. (2007). The gradual emergence of sex differences in aggression: alternative hypotheses. *Psychological Medicine*, 37, 1527–1537.
- Hay, D. & Ross, H. S. (1982). The social nature of early conflict. *Child Development*, 53, 105–111.

- NICHD Early Child Care Research Network (2004). Trajectories of physical aggression from toddlerhood to middle childhood: Predictors, correlates, and outcomes. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 69(4).
- Nærde, A., Ogden, T., Janson, H., & Zachrisson, H. D. (2012). (Unpublished manuscript). *Normative development of physical aggression from 10 to 24 months*.
- Patterson, G. R. (1982). *Coercive family process*. Eugene, OR: Castalia.
- Pinker, S. (2011). *The better angels of our nature. Why violence has declined*. USA: Viking Penguin.
- Reid, J. B., Patterson, G. R., & Snyder, J. (2002). *Antisocial behavior in children and adolescents. A developmental analysis and model for intervention*. Washington DC: American Psychological Association.
- Rhee, S. H., & Waldman, I. (2002). Genetic and environmental influences on antisocial behavior: A meta-analysis of adoption and twin studies. *Psychological Bulletin*, 128, 490–529.
- Shaw, D. S., Bell, R. Q., & Gilliom, M. (2000). A truly early starter model of antisocial behavior revisited. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 39, 189–200.
- Tremblay, R. E., Japel, C., Pérusse, D., McDuff, P., Boivin, M., Zoccolillo, M., & Montplaisir, J., (1999). The search for the age of 'onset' of physical aggression: Rousseau and Bandura revisited. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9, 8–23.
- Tremblay, R. E., Nagin, D. S., Séguin, J. R., Zoccolillo, M., Zelazo, P. D., Boivin, M., Pérusse, D., & Japel, C. (2004). Physical aggression during early childhood: Trajectories and predictors. *Pediatrics*, 114, e43–e50.
- Tremblay, R. E. & Nagin, D. S. (2005). The developmental origins of physical aggression in humans. I R. Tremblay, W. W. Hartup, & J. Archer (red.), *Developmental origins of aggression* (s. 83–106). New York: The Guilford Press.